

КАРМАЗА О. О.,

доктор юридичних наук, професор
(Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

ФЕДОРЕНКО Т. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права та
загальноправових дисциплін, директор
(Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»)

УДК 347.965.42

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.11>

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ МЕДІАЦІЇ: ПРОВАДЖЕННЯ, СТАДІЇ, ЕТАПИ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ, ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

З науково-практичної точки зору розкрито зміст понять «медіація», «теоретична модель медіації». На підставі науково-практичного аналізу запропоновано авторський погляд на складові процесу медіації. Процес медіації (процесуально-організаційна модель медіації чи теоретична модель медіації) складається із декількох послідовних стадій, визначених Законом України «Про медіацію» (ст. 16 та ст. 17 Закону), кожна з яких містить декілька етапів, на яких вчиняються процесуальні дії. Пропонуємо виділяти три стадії процесу медіації: 1) підготовчу стадію; 2) безпосередню процедуру медіації; 3) завершення процедури медіації – укладання угоди за результатами медіації та її виконання. Разом з тим процес медіації нами поділяється на провадження (залежно від сфери суспільних відносин): провадження у сфері сімейних спорів, провадження у сфері трудових спорів, провадження у сфері спадкових спорів, провадження у сфері господарських спорів тощо. Закон не містить окремої статті, в якій визначено чіткий процесуально-організаційний порядок проведення медіації, як це, наприклад, передбачено в «Розділі III Позовне провадження» Цивільного процесуального кодексу України (відкриття провадження, підготовче провадження тощо). Разом з тим, із змісту статей цього Закону слідує, що кожна із стадій процесу медіації має визначену мету та завдання, які виконуються в межах певних етапів процесу медіації. Перехід від однієї стадії процесу медіації до наступної відбувається після виконання завдань та досягнення мети попередньої стадії процесу медіації. Доведено, що теоретична модель процесу медіації складається з: проваджень, стадій, етапів та процесуальних дій, які взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою, а також направлені на захист прав осіб в процесі медіації.

Ключові слова: медіація, процес медіації, стадії медіації, провадження в медіації, етапи медіації.

Karmaza O. O., Fedorenko T. V. Theoretical model of the mediation process: conduct, stages, phases, procedure actions and their correlation

From a scientific and practical point of view, the meaning of the concepts “mediation”, “theoretical model of mediation” is revealed. On the basis of scientific

and practical analysis, the author's view on the components of the mediation process is proposed. The mediation process (procedural-organizational model of mediation or theoretical model of mediation) consists of several successive stages defined by the Law of Ukraine "On Mediation" (Articles 16 and 17 of the Law), each of which contains several stages at which procedural actions are taken. We propose to distinguish three stages of the mediation process: 1) preparatory stage; 2) direct mediation procedure; 3) completion of the mediation procedure – conclusion of an agreement based on the results of the mediation and its implementation.

At the same time, we divide the mediation process into proceedings (depending on the field of social relations): proceedings in the field of family disputes, proceedings in the field of labor disputes, proceedings in the field of inheritance disputes, proceedings in the field of economic disputes, etc. The law does not contain a separate article in which a clear procedural and organizational sequence of mediation is defined, as, for example, it is provided for in "Chapter III Litigation" of the Civil Procedure Code of Ukraine (opening of proceedings, preparatory proceedings, etc.).

At the same time, it follows from the content of the articles of this Law that each of the stages of the mediation process has a specific purpose and tasks that are performed within certain stages of the mediation process. The transition from one stage of the mediation process to the next occurs after completing the tasks and achieving the goal of the previous stage of the mediation process. It has been proven that the theoretical model of the mediation process consists of: proceedings, stages, stages and procedural actions, which are interconnected and mutually conditioned by each other, as well as aimed at protecting the rights of individuals in the mediation process.

Key words: *mediation, mediation process, mediation stages, mediation proceedings, mediation stages.*

Вступ. На сьогоднішній день, інститут медіації привертає увагу дослідників та практиків в Україні, а також в світі вже багато років. Очевидним для всіх є факт, що кількість спорів та конфліктів, які виникають в житті людини та відносяться до приватних чи публічних сфер її життя, є дуже високою. Більша частина цих спорів вирішується у суді, а частина – шляхом переговорів та медіації. Саме тому, інституту медіації приділяється багато уваги нашими науковцями, такими як О. Кармаза, Д. Кушерець, С. Короєд, О. Кононець, Я. Любченко, Н. Мазаракі, Л. Матвєєва, О. Можайкіна, Ю. Притика, Л. Романадзе, Т. Федоренко та ін.

Постановка завдання. Згідно основного закону, Конституції України єдиним державним органом, який здійснює правосуддя в Україні, є суд. Разом з тим, на сьогодні в Україні, крім судової форми захисту, передбачено альтернативне врегулювання спорів та конфліктів в процесі медіації. Так, Законом України «Про медіацію» (далі – Закон) визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Проаналізувавши норми Закону дійдемо висновку про те, що Закон не містить окремої статті, в якій визначено чіткий процесуально-організаційний прядок проведення медіації, як це, наприклад, передбачено в «Розділі III Позовне провадження» Цивільного процесуального кодексу України (відкриття провадження, підготовче провадження тощо). Разом з тим, із змісту статей цього Закону слідує, що кожна із стадій процесу медіації має визначену мету та завдання, які виконуються в межах певних етапів процесу медіації. Перехід від однієї стадії процесу медіації до наступної відбувається після виконання завдань та досягнення мети попередньої стадії процесу медіації.

Постановка завдання. Метою дослідження є науково-практичний аналіз інституту медіації через призму його теоретичної моделі. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальних методів наукового пізнання, а також спеціальних методів, що застосовуються у юридичній науці.

Результати дослідження. Теоретична модель процесу медіації серед науковців викликає дискусію. Проте вчені та практики єдині в тому, що відмінною особливістю медіації є структурованість процедури (процесу) проведення переговорів [1]. Тобто існує чітка послідовність кроків, яких медіатор дотримується (алгоритм дій). У різних країнах, різних школах по-різному називають ці кроки – стадії, фази, етапи, однак незалежно від назви та їх кількості алгоритм проведення переговорів визначається законом та договором між сторонами спору (конфлікту) та медіатором. Слід також зазначити і те, що терміни «стадія процесу медіації», «етапи процесу медіації», «процесуальні дії», «провадження в медіації» є науковими поняттями, а не офіційно закріпленими в Законі. Тож розглянемо їх.

Відповідно до ст. 3 Закону його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних спорах (конфліктах), а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Крім того передбачено, що законодавством можуть встановлюватися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів). Тобто, законодавець пропонує класифікувати суспільні відносини, щодо яких виник спір (конфлікт) та які можуть бути врегульовані у процесі медіації, на категорії чи групи залежно від сфери їх прояву: сімейні, цивільні, господарські, кримінальні, адміністративні, трудові, житлові, спадкові відносини, відносини у сфері освіти, охорони здоров'я тощо.

Ми пропонуємо зазначені вище суспільні відносини розглядати аспекти проваджень у медіації, під якими розуміти сукупність процесуальних дій, які учасники процесу медіації вчиняють у передбаченому законом та договором порядку щодо врегулювання спору (конфлікту) в конкретних суспільних відносинах, які є предметом та об'єктом процесу медіації. Отже серед проваджень у процесі медіації виділяються: провадження у сфері сімейних спорів, провадження у сфері трудових спорів, провадження у сфері спадкових спорів, провадження у сфері господарських спорів, провадження у сфері охорони здоров'я, провадження у сфері освіти тощо.

Наступною складовою теоретичної моделі процесу медіації пропонується розглядати «стадії процесу медіації». Ця тема є дискусійною серед українських та іноземних дослідників. Так, наприклад, Вікіпедія замість терміну «стадія» використовує термін «етап», виділяючи п'ять етапів медіації. Разом з тим, в більшості наукових джерел йдеться про «стадії» медіації, які складаються із декількох етапів (кроків, фаз тощо). При цьому дослідниками виділяється від трьох стадій до дванадцяти стадій медіації [2].

Наприклад, дослідники пропонують шість етапів медіації, як от: 1) підготовка до здійснення медіації; 2) вступна часина (безпосередній початок медіації); 3) переговори між сторонами, у межах яких відбувається виявлення усіх спірних питань; 4) формулювання пропозицій щодо способів вирішення спору; 5) оцінка цих позицій; 6) укладення угоди про вирішення спору (медіаційна угода) [3].

Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін. доводять, що існують такі стадії медіації: «Підготовча стадія», завданнями якої є: формування у сторін конфлікту розуміння процедури медіації, визначення основних організаційних аспектів, підписання угоди про проведення медіації. Стадія «Збір інформації та визначення тем для обговорення», завданнями якої є: збір інформації про конфлікт (спір); визначення важливих для усіх сторін конфлікту (спору) тем для обговорення; визначення спільних тем для обговорення; визначення пріоритетності та послідовності тем для обговорення. Завданням медіатора під час збору інформації є уважно вислухати усі сторони конфлікту, акцентуючи увагу на найбільш важливих моментах. На цій стадії медіації не відбувається дослідження проблеми та її бачення сторонами конфлікту, а збирається попередня інформація, яка є необхідною для визначення тем для подальшого обговорення. Наступна стадія – «Робота з інтересами та потребами». Головними цілями медіатора в роботі з інтересами та потребами сторін є: допомогти сторонам розпізнати свої істинні інтереси; створити умови для вільного прояву своїх емоцій; зробити можливим слухання один одного й розуміння інтересів іншого; під-

готувати основу для пошуку варіантів вирішення конфлікту. На стадії «Пошук та оцінка варіантів рішення» завданням медіатора є: створення умов для пошуку та напрацювання сторонами варіантів рішень; організація обговорення варіантів рішень, запропонованих сторонами; сприяння виробленню рішення, прийнятного для обох сторін спору; оцінка рішення з точки зору їх відповідності інтересам сторін, їх реалістичності, здійсненності тощо. На стадії «Оформлення домовленостей» укладається «угода за результатами медіації». Факультативною стадією є стадія «Постмедіація». До основних завдань якої належать: обговорення зі сторонами перебігу та результатів медіації, її аналіз з точки зору відповідності очікуванням сторін; затвердження угоди за результатами медіації (чи її окремих положень) компетентним органом та надання їй виконавчої сили за спільним бажанням сторін, якщо така можливість передбачена законодавством; вирішення питання про долю розгляду справи іншими компетентними органами, якщо медіація проводилася під час таких проваджень; узгодження порядку виконання угоди за результатами медіації та процедури інформування щодо такого виконання; вирішення питання щодо моніторингу виконання угоди за результатами медіації; узгодження порядку надання сторонам інформаційної підтримки або допомоги у подоланні труднощів з виконанням угоди у майбутньому, якщо така підтримка чи допомога буде потрібна [4].

Здійснивши науково-практичний аналіз доктрини та норм законодавства у сфері медіації, дійдемо висновку про те, що існує три основні стадії медіації: 1) підготовча стадія; 2) безпосередня процедура медіації; 3) завершення процедури медіації – укладання угоди за результатами медіації та її виконання [5]. При цьому кожна із стадій медіації не може початися раніше ніж закінчиться попередня стадія. Крім цього, наступна стадія медіації може не розпочатися, оскільки сторони спору (конфлікту) мають право відмовитися від процесу медіації на кожній із його стадій. Розглянемо основні особливості кожної із стадій.

Тож медіація починається з підготовчої стадії, на якій основну роль відведено медіатору або суб'єкту, що забезпечує проведення медіації, на якого покладено обов'язок здійснити підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору).

Підготовча стадія медіації є фундаментом для подальшого перебігу процесу медіації (для переходу до наступних стадій медіації). Метою цієї стадії є створення організаційних умов щодо проведення процедури медіації. Завданням цієї стадії є: 1) встановлення волевиявлення та дійсних намірів сторін щодо проведення процесу медіації для вирішення наявного чи можливого спору (конфлікту); 2) пояснення змісту, принципів медіації, а також переваг процедури медіації; 3) визначення медіабельності спору (конфлікту); 4) вирішення організаційних умов проведення процедури медіації, наприклад, у разі необхідності запрошення іншої сторони спору (конфлікту) для врегулювання відносин шляхом медіації, визначення складу учасників процесу медіації, місця проведення медіації, визначення часу проведення медіації тощо; 5) укладання договору про проведення медіації.

Пропонуємо виділяти на першій стадії медіації такий етап як «вступне слово медіатора», на якому відбувається знайомство зі сторонами спору (конфлікту), перевірка їх правоздатності та дієздатності, доведення до їх відома принципів медіації тощо. Крім того, на цьому етапі доцільно вести мову й про інші етапи медіації, як от: «визначення медіабельності спору (конфлікту)» (без оцінки медіабельності спору (конфлікту) неможливо рухатися далі, переходити на наступну стадію процесу медіації), «вирішення організаційних умов проведення процедури медіації» (щодо дати, часу, місця проведення, проведення онлайн чи офлайн переговорів тощо), «залучення до процесу медіації інших учасників медіації» тощо. Укладення договору про проведення медіації як угоди про надання послуг з проведення медіації відбувається між учасниками цієї стадії процесу медіації (між медіатором та сторонами спору (конфлікту) та є заключним етапом стадії.

Друга стадія процесу медіації – безпосередня процедура медіації, полягає в організації та веденні безпосередньої процедури медіації (переговорного процесу), в межах якої медіатор повинен наблизити сторони до співробітництва (примирення) та укладення угоди за результатами медіації.

Ця стадія також поділяється на декілька етапів медіації, як от: «вступне слово» (у разі якщо стадії відбуваються в однаковому часовому проміжку (в один день, протягом однієї чи декількох годин одного дня) цей етап («вступне слово») може поєднуватися із етапом «вступне слово медіатора» підготовчої стадії медіатора), «виступи (презентація) сторін спору (конфлікту)», під час якого сторони висловлюють свої позиції щодо спору (конфлікту), обґрунтовують вимоги, обмінюються інформацією. Етап «Збирання та обмін усною та письмовою інформацією» може відбуватися паралельно з іншими етапами цієї стадії медіації. Метою наступного етапу – етапу «визначення теми переговорів (обговорення)» є узгодження сторонами предмету переговорів та окреслення кола питань для обговорення. На етапі «напрацювання пропозицій щодо вирішення спору (конфлікту)» завданням медіатора є: організація обговорення сторонами пропозицій щодо вирішення спору (конфлікту); організаційна допомога у напрацюванні спільного рішення, яке б задовільнило всі сторони; допомога сторонам в розумінні правової коректності пропозицій щодо вирішення спору (конфлікту) та правових наслідків виконання рішення; організаційна допомога у фіксуванні та уточненні проекту угоди за результатами переговорів тощо.

Цікавість також викликає етап «індивідуальної роботи зі сторонами спору (конфлікту)». Індивідуальна робота (кокус) із сторонами спору (конфлікту) є факультативним етапом, спрямованим на усунення перешкод та створення умов для продуктивної взаємодії сторін в процесі медіації. Разом з тим не кожний спір (конфлікт), а також етап медіації потребує цього факультативного етапу. Цей етап важливий тоді, коли сторони на тому чи іншому етапі медіації не можуть досягнути позитивних результатів в переговорах. Звертаєм увагу на те, що медіатор самостійно визначає, коли доцільно перейти до формату індивідуальної роботи, щоб процедура медіації була ефективною і сторони не відмовилися врегулювати спір шляхом медіації.

Наступним етапом є етап «укладення проекту угоди за результатами медіації», на якому сторони узагальнюють та оформлюють проект угоди за результатами медіації. Тож, медіатор повинен забезпечити організаційні заходи щодо підготовки проекту угоди, обговорення його змісту тощо. Відтак на цьому етапі пропонуємо виділити такі процесуальні дії, як: дії щодо узагальнення позицій сторін, розробки проекту угоди, його обговорення та кінцевого оформлення угоди. Слід також зазначити, що на кожному етапі здійснюються процесуальні дії, які є складовим елементом теоретичної моделі процесу медіації.

Третьою стадією медіації є стадія завершення медіації, яка пов'язується із підписанням угоди за результатами медіації та її виконанням, оскільки відповідно до ст. 17 Закону медіація припиняється в результаті укладення сторонами медіації угоди за результатами медіації. Тобто метою цієї стадії є підведення підсумків процедури медіації, підписання угоди за результатами медіації, виконання умов угоди. На цій стадії медіатор вирішує такі завдання, як: організація підписання сторонами угоди за результатами медіації; узгодження порядку інформування сторін про хід виконання угоди; надання допомоги щодо виконання угоди (у разі звернення); співпраця із сторонами під час виникнення проблем щодо виконання угоди (у разі необхідності) тощо.

Висновки. Теоретична модель процесу медіації складається із: проваджень у медіації, стадій медіації, етапів медіації та процесуальних дій, які відбуваються на кожному етапі медіації (стадії медіації). Перехід від однієї стадії медіації до іншої можливий лише після вирішення всіх завдань та мети попередньої стадії медіації. Разом з тим, на кожній із стадій медіації сторони мають право відмовитися від процесу медіації. Відповідно до дії принципу добровільності участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. Відтак сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації.

Список використаних джерел:

1. Котуха О.С., Попов Д.І. Медіація у сфері господарського судочинства: сучасний стан, виклики та завдання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 165–169.
2. Лєко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги – XXI. 2011. 464 с.
3. Альтернативне вирішення спорів: підруч. За заг. ред. Ю.Д.Притики. Київ: ВД «Дакор», 2021. 436 с.
4. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник. Авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
5. Кармаза О.О. Закон України «Про медіацію»: пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері медіації Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 травня 2022 р. Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колєг. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПШП, 2022. 667 с. С. 106–110.

